MONEDA ROMANĂ ÎN INTERFLUVIUL PRUT-NISTRU

Larisa CIOBANU

Alături de vestigiile arheologice, descoperirile monetare romane prezintă o importanţă deosebită pentru reconstituirea istoriei spaţiului prutonistrean din prima jumătate a mileniului I p. Chr., îndeosebi în condiţiile penuriei izvoarelor scrise antice referitoare la zona geografică vizată.

Primele menţiuni despre găsirea unor monede romane la est de Prut şi vest de Nistru apar în sec. XIX, iar sistematizarea ştiinţifică a acestor informaţii începe abia la mijlocul sec. XX prin contribuţia cercetătorilor A.A. Nudelman, E.A. Rikman, G.B. Fedorov, M.I. Brajčevskij şi V.V. Kropotkin. Dacă în 1976 A. Nudelman a înregistrat 926 piese monetare romane (178 descoperite izolat şi 748 din tezaure) provenind de pe teritoriul RSS Moldovenești, în 1985 el include în repertoriul zonei pruto-nistrene deja peste 1100 de monede romane, din care aproape 300 găsite izolat şi mai mult de 800 în tezaure.

La mijlocul anilor 1990, în cadrul unui stagiu de doctorat sub îndrumarea prof. Ion Ioniţă, ne-am propus alcătuirea unui catalog-repertoriu al descoperirilor monetare romane din interfluviul Prut-Nistru cu includerea centrelor romane *Tyras* şi *Orlovka-Cartal*, precum şi a *Insulei Leuke* (actualmente Insula Şerpilor). În conformitate cu situaţia istorică din prima jumătate a mileniului I p. Chr., întreaga regiune studiată a fost divizată în două părţi componente: *Barbaricum* şi *Zona romană*, delimitate teritorial prin Valul de Sud al lui Traian. Catalogul cuprindea aproape 3.000 de piese, mai exact 2859, dintre care 824 (16 AU, 296 AR, 477 AE, 35 nedeterminate după metal) găsite izolat şi 2035 (29 AU, 1365 AR, 266 AE şi 375 nedeterminate) în componenţa a 40 de tezaure. După zone, din *Barbaricum* proveneau 2008 monede: 367 (12 AU, 179 AR, 141 AE, 35 nedeterminate) descoperite izolat şi 1641 (29 AU, 1195 AR, 45 AE, 372 nedeterminate) în tezaure, iar din *Zona romană* – 676 (coraportul fiind de 282 piese găsite izolat şi 394 tezaurizate). După metal, cele 8 tezaure relativ sigure din *Barbaricum* cu 413 monede erau alcătuite din 3% piese de AU, 86,5% AR şi 10,5% AE. Categoria respectivă a tezaurelor din *Zona romană* (5 tezaure cu 340 monede) consta din 38% AR şi 62% AE. Diferenţa procentuală de prezenţă a monedei de bronz în cele două microzone (10,5% : 62%) ilustrează elocvent circulaţia monedei mărunte la sud de valul Vadul lui Isac-Tatarbunar, mai ales în Tyras şi Orlovka. După retragerea stăpânirii romane din sudul Basarabiei, însă, se fac apropieri vizibile cu teritoriile învecinate din nord în ceea ce priveşte masa monetară: în fosta zonă romană moneda de argint reprezintă 91%, cea de bronz – 9%.

Referitor la etapele de pătrundere a monedei romane în arealul dintre Prut şi Nistru, s-au delimitat în total şase: republicane – sunt semnalate 22 de piese, din sec. I p. Chr., de la Augustus până la Nerva – 337, din sec. II (Traianus-Septimius Severus inclusiv) – 1111, din sec. III, de la Caracalla la Constantinus I (211-306) – 232, din sec. IV, de la Constantinus I la Theodosius I (306-395) – 495 şi din sec. V, de la Arcadius la Zenon (395-491) – 22. Reţinem că marea majoritate a monedelor romane au intrat aici în două etape – de la începutul sec. II până la mijlocul sec. III p. Chr. şi din a doua treime a sec. IV până la începutul sec. V p. Chr.

Monedele romane descoperite în spaţiul pruto-nistrean au fost emise în *oficinele* a cca 30 de oraşe ale Imperiului roman, atât din Italia, cât şi din provincii: de la Londinium (Londra) la nord până la Alexandria (Egipt) la sud, de la Tarraco (Spania) la vest până la Pantikapeum (Crimeea) la est. Atelierele monetare au putut fi determinate pentru cca 1/3 dintre piese (983 din 2859). În zona *Barbaricumului* cele mai frecvente sunt monedele bătute la Constantinopol, Roma, Sirmium, Siscia, Antiochia, Aquileia

şi Trier. Numai în această microregiune apar emisii din Trier, Lugdunum, Londinium şi Tarraco. Pe de altă parte, doar în zona romană pătrund piese din Olbia, Tyras, Histria, Tomis şi Deultum. Căile principale ale afluxului monedei romane în arealul luat în discuţie sunt două: din sud, prin zona romană, venind din provinciile orientale, în majoritate, şi din nord, prin zona cursurilor superioare ale râurilor Prut şi Nistru, aduse din provincii vest-europene spre provincia Dacia.

Un interes aparte prezintă monedele romane găsite în context arheologic. De cele mai multe ori aceste vestigii provin din stratul de cultură al siturilor. Sunt cunoscute doar 10 cazuri de depistare a lor în complexe închise din aşezări de tip Sântana de Mureş-Černjachov: tezaurul de la Holmskoe (sec. IV), descoperirile izolate din locuinţe – de la Cucoara (sec. II), Ruseni (două monede, sec. II şi sec. IV), Sobari (sec. III), Solonceni (sec. IV) şi Giurgiuleşti (două piese, ambele sec. IV) –, precum şi doi denari (sec. II) găsiţi în groapa cuptorului de redus minereu de la Mândreşti.

Din 52 complexe arheologice provin 707 monede romane: 632 din componenţa a şase tezaure şi 75 descoperite izolat (58 găsite în 33 de aşezări şi 17 în 11 necropole sau morminte izolate). Majoritatea absolută a monedelor depistate în context arheologic provin din situri aparţinând culturii Sântana de Mureş-Černjachov. Toate cele şase tezaure au fost găsite în aşezări (Budăi, Călineşti, Chişinău-1973, Gruševci, Holmskoe III, Lucăşeuca). Patru tezaure conţin piese din sec. IV. Dacă unul (Lucăşeuca) constă din monede de bronz, celelalte trei (Budăi, Chişinău-1973 şi Holmskoe III) – din *siliquae* emise de Constantius II, bine păstrate, presupunându-se că ar putea proveni din plata unor stipendii. În alte 25 de aşezări ale culturii Sântana de Mureş-Černjachov au fost descoperite izolat 38 de piese (32 AR şi 6 AE), iar din 8 necropole atribuite acestei culturi provin 14 monede (12 AR şi 2 AE).

Purtătorii culturii Sântana de Mureş-Černjachov utilizau, în afară de monedele emise recent, şi piese mult mai vechi, datând cu precădere din sec. II p. Chr. Aceste monede „retro" erau nu numai de argint, ci şi de bronz. Se cunosc, în cadrul teritoriului şi culturii nominalizate, trei piese din aşezări şi cinci din complexe funerare, prevăzute cu perforaţie sau urechiuşă pentru atârnare.

Din două aşezări „de tip Etulia" provin trei monede de bronz, din două aşezări „de tip Mologa II" – cinci, iar 10 piese – din trei aşezări „din primele secole p. Chr.", mai dificil sau chiar imposibil de atribuit unei oarecare culturi arheologice.

În mormintele sarmatice monedele sunt extrem de rare: la începutul sec. XIX a fost înregistrată o monedă (AE?) romană în unul dintre tumulii

de la Tatarbunar; „câteva monede romane de bronz ce s-au dezintegrat" au fost semnalate într-un mormânt sarmatic de la Drochia; în T.3, M.1 de la Cârnăţeni – 1 AE din sec. II p. Chr.; în T.9, M.1 de la Kubej – 1AE datat la limitele sec. III-IV p. Chr.

Problema rolului monedei romane în arealul geografic analizat a fost tratată frecvent în literatura de specialitate, ajungându-se la concluzii diferite. Astfel, G.B. Fedorov, M.A. Tihanova şi V.V. Kropotkin, spre exemplu, considerau că în primele secole ale erei creştine, inclusiv în perioada de existenţă a culturii Sântana de Mureş-Černjachov, în teritoriul dintre Prut şi Nistru era o producţie de mărfuri, însoţită de o circulaţie monetară în formă incipientă. Denarul roman apărea atât în calitate de „valută internaţională" larg recunoscută, cât şi ca mijloc de plată de uz intern pe piaţa locală. M.I. Brajčevskij şi îndeosebi E.A. Rikman, însă, credeau că în sânul comunităţilor culturii Sântana de Mureş-Černjachov circulaţia monetară era deja destul de intensă, judecând după descoperirile de monedă mărunţă de bronz. În rezultatul studierii atente şi complexe a problematicii enunţate, analizei diferenţiate, pe etape cronologice şi microzone, se profilează concluzia că se poate vorbi despre o circulaţie a banilor doar în zona romană (chiar dacă este mai timidă în comparaţie cu alte regiuni provincial-romane) şi la extrema de nord a regiunii luate în discuţie din a doua jumătate a sec. III – sec. IV p. Chr., când aici creşte cantitatea monedei de bronz. În microzona centrală extraprovincială preponderente în toate etapele rămân piesele de argint. La sud de valul Leova-Copanca este resimţită mai mult vecinătatea microzonei romane de la mijlocul sec. III p. Chr., când monedele de bronz apar în număr mare, apogeul fiind atins în etapa Constantinus I – Constantius II.

* * *

În ultimul timp au fost semnalate numeroase descoperiri monetare romane noi. S-a reuşit localizarea tezaurului de *siliquae* „de la Teleneşti", emise de Constantius II; s-au acumulat noi date despre cele „două tezaure" de la Chişinău din 1972 şi 1973. Un mare câştig este specializarea în numismatică a câtorva istorici de la Chişinău, organizarea sistematică a simpozioanelor de numismatică, apariţia anuală în *Tyragetia* a unei cronici, care include şi compartimentul *Monede romane*. Realizările majore enumerate se datorează în mare măsură şi implicării active a numismatului bucureştean Eugen Nicolae. Se pare însă că o serie de observaţii făcute în baza analizei materialelor acumulate acum 10-15 ani mai rămân, totuşi, valabile.

Bibliografie:

Boldureanu A., *Cronica descoperirilor monetare (I)*, in: Tyragetia I (XVI), nr.1, Chişinău 2007, p. 351-360.

Ciobanu L., *Descoperiri monetare romane în spaţiul pruto-nistrean*, in: Vestigii arheologice din Moldova, Chişinău 1997, 234-247.

Dergaciova L., *Circulaţia monedei în perioada romană*, in: Istoria Moldovei, Chişinău 2010, 614-620.

Mihailescu-Bîrliba V., *La monnaie romaine chez les Daces Orientaux*, in: Bibliotheca Historica Romaniae, Bucureşti, 1980.

Popa A., Ciobanu L., *Moneda romană în Basarabia (ghid metodic)*, Chişinău 2003.

Kropotkin V.V., Klady rimskich monet na territorii SSSR, in: Archeologija SSSR. Svod archeologičeskich istočnikov, G4-4, Moskva 1961.

Nudel`man A.A., *Topografija kladov i monetnych nachodok*, in: Archeologičeskaja karta MSSR, vyp. 8, Chişinău, 1976.

Nudel`man A.A., *Očerki istorii monetnogo obraščenija v Dnestrovsko-Prutskom regione*, Chişinău, 1985.